

**ВЫВУЧЭННЕ ГІСТОРЫІ БУКВАРА
ПРАЗ ДАСЛЕДЧУЮ ДЗЕЙНАСЦЬ ШКОЛЬНІКАЎ**

Лопарава Людміла Міхайлаўна

метадыст вучэбна-метадычнага кабінета аддзела адукацыі, спорту і турызму
адміністрацыі Першамайскага раёна г. Бабруйска
(г. Бабруйск, Беларусь)

У сучасным інфармацыйным грамадстве ўзрастае запатрабаванасць у ма-
ладых людзях, якія могуць працаваць з інфармацыяй, валодаюць здольнас-

цю самастойна ажыццяўляць даследчую і інавацыйную дзейнасць, ставіць складаныя пытанні і вырашаць іх, браць на сябе адказнасць у сітуацыі выбару. Таму зараз у адукацыі шырока абмяркоўваецца пытанне аб стварэнні умоў для павышэння якасці адукацыйнага працэсу. У арсенале інавацыйных педагогічных сродкаў і метадаў асаблівае месца займае даследчая дзейнасць, якая ставіць вучня ў пазіцыю “даследчыка”.

Кожны чалавек захоўвае памяць пра першы дзень, калі пайшоў у школу, пра першага настаўніка, пра першую кнігу, па якой ён навучыўся чытаць. Буквар – непаўторная кніга дзяцінства, з якой пачынаецца шлях да адукацыі, ведання роднай мовы, прыроды, грамадства.

Рыхтуючыся да Дня беларускай пісьменнасці, мы з вучнямі ў газеце “Советская Белоруссия” за 1 верасня 2012 года прачыталі артыкул “Букварь на все времена” Віктара Корбута, карэспандэнта “СБ”, і Алеся Сушы, намесніка дырэктара па навуковай рабоце і выдавецкай дзейнасці Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, і вельмі зацікавіліся гісторыяй беларускага буквара. Фотаздымак з подпісам “Найдите отличия: в руках директора Национальной библиотеки Романа Мотульского оригинал виленского букваря 1767 года и минское факсимильное издание 2012-го” не даваў нам спакою.

У школьнай бібліятэцы мы знайшлі кнігу “Буквар Івана Федорова” (на царкоўнаславянскай і ўкраінскай мовах), выдадзеную ў Кіеве ў 1975 годзе. У гэтым незвычайным буквары фотамеханічным спосабам змясцілі важныя элементы “Азбукі” Івана Фёдарова, выдадзенай у Львове ў 1574 годзе. Пазней мы даведаліся, што гэта старонкі першага ўсходнеславянскага буквара. Як гэта кніга апынулася ў нашай школе, ніхто не ведае. Але нам вельмі пашанцавала, таму што яна рэдкая для беларускіх бібліятэк. Мы вырашылі, што гэта цуд, нейкі знак, што нам трэба абавязкова пазнаёміцца з гісторыяй буквара. Мы паехалі ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі, каб на свае вочы пабачыць факсімільнае выданне “Букваря языка славенского” 1767 года, дакрануцца да вытокаў нашай гісторыка-культурнай і моўнай спадчыны. Пазней мы наладзілі перапіску па электроннай пошце з кандыдатам культуралогіі Алесем Сушам, а 24 студзеня 2015 года ўзялі ў яго інтэрв’ю.

“Буквар у жыцці беларусаў” – так была акрэслена тэма нашага даследавання. Мэтай дадзенай работы стала даследаванне гісторыі беларускага буквара, вызначэнне яго ролі ў жыцці беларусаў.

Рэалізацыя пастаўленай мэты прадугледжвала вырашэнне наступных задач: высветліць значэнні слоў “буквар”, “азбука”, “лемантар” і вызначыць, якое з іх найбольш адпавядае сучаснай беларускай мове; пазнаёміцца з перадгісторыяй і гісторыяй буквара на Беларусі; выявіць змены, якія адбыліся з букваром; паказаць адносіны беларусаў да буквара.

Такім чынам, аб'ектам нашага даследавання сталі падручнікі для навучання грамаце, а прадметам – беларускія буквары.

У якасці асноўных метадаў намі былі выбраны аналіз навуковай і мастацкай літаратуры, публіцыстычных твораў; даследаванне буквароў, тэкстаў і малюнкаў, змешчаных у іх; параўнанне; сінтэз; апытанне сучаснікаў; інтэрв'ю.

У аснову даследавання была пакладзена праца з букварамі розных гадоў выдання, факсімільным выданнем “Буквара” 1767 года, сучаснымі інтэрактыўнымі букварамі, слоўнікамі і энцыклапедыямі, кнігай Марата Батвінніка “Азбука на ўсе часы”, публіцыстычнымі артыкуламі пра Анатоля Кльшску, гісторыка-культурным нарысам Алеся Сушы “Буквар у жыцці нашых продкаў”.

Тэма нашага даследавання з'яўляецца актуальнай, таму што, па-першае, звязана з гісторыяй роднага краю, па-другое, для беларусаў з'яўляюцца важнымі фарміраванне сваёй уласнай ідэалогіі і аптымізацыя адукацыйнага працэсу ад самай першай кніжкі да самых высокіх навуковых ступеняў адукацыі, па-трэцяе, вывучэнне і даследаванне буквара – працэс вельмі сур'ёзны і патрэбны для таго, каб гэта выданне разам з нашым жыццём змянялася ў лепшы бок.

Вызначыўшы значэнні слоў “буквар”, “азбука” і “лемантар”, мы адкрылі для сябе, што падручнік для навучання грамаце ў сучаснай беларускай мове называецца “буквар”, а словы “азбука” (у значэнні “буквар”) і “лемантар” з'яўляюцца ўстарэлымі. Традыцыйна склалася, што буквар мае памер брашуры або невялічкай кнігі, а азбука – выданне, звычайна меншае па памеры, надрукаванае ў выглядзе табліцы або лістоўкі.

Слова “буквар” адсутнічае ў этымалагічных слоўніках рускай мовы. Гэта сведчыць пра тое, што яно ўзнікла на беларускай глебе.

Цікава, што, некаторыя даследчыкі звязваюць паходжанне слова “буквар” не са словамі “букі”, “буква” (літара), а са словам “бук” (трава). У пяцітомным “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” слова “буквар” – гэта: кніжка для першапачатковага навучання грамаце [1, с. 417], а слова “бук” – 1. Вялікае лісцевое дрэва сямейства букавых з гладкай светла-шэрай карой, цвёрдай драўнінай і пахучым лісцем; 2. Драўніна гэтага дрэва [1, с. 416]. Ісціна ў тым, што старажытныя пісьмёны (“буки”, “черты и резы” нашкрабваліся (накрэсліваліся, нацарапваліся) на зробленых з буку дошчачках (потым і на бяросце – кары з бярозы).

Прааналізаваўшы 400-гадовую гісторыю беларускага буквара, мы даказалі, што буквар для беларусаў – з'ява знакавая, бо першая ў свеце кніга, якая мела назву “Буквар”, была выпушчана 24 ліпеня 1618 года менавіта беларускай друкарняй у Еўі пад Вільняй. Ва Усходняй Беларусі першай кнігай пад

назвай “Буквар” стала выданне беларускага друкара Спірыдона Собаля, якое пабачыла свет у Куцейна пад Оршай у 1631 годзе.

Такія імёны, як Лаўрэнцій і Стэфан Зізаніі, Мясцідый Смятрыцкі, Спірыдон Собаль, Сімяон Полацкі, Карусь Каганец, Сцяпан Некрашэвіч, Анатоль Клышка і іншыя, сведчаць аб тым, што беларусы плённа папрацавалі над выданнем буквароў, чым могуць ганарыцца. І зараз сучасныя дзеці маюць магчымасць вучыцца грамаце па якасных падручніках, якія ўзялі пачатак ад створаных нашымі продкамі.

Далей мы прасачылі, якія змены адбыліся з букваром, і ўбачылі, што за гэты час вельмі змяніліся кантэкст, метадычныя падыходы, паліграфічныя формы, графіка, мастацкае аздабленне, мова і правапіс. Нязменным застаецца толькі невялікі фармат гэтай кнігі, зручны для выкарыстання. Але ў XXI стагоддзі ўжо з’яўляюцца буквары ў электронным выглядзе. Гэта новая форма, больш зручная для сучаснага пакалення, якая дапаўняе традыцыйную.

Даследаваўшы розныя выданні беларускіх буквароў, мы зрабілі выснову, што сучасныя дзеці не могуць і не павінны вучыцца па старых букварах. З “Буквара” пачынаецца шлях у навуку, і гэты падручнік павінен змяняцца, каб забяспечваць эстэтычныя патрэбы дзіцяці і адпавядаць высокім адукацыйным патрэбам.

Змяніліся і адносіны беларусаў да буквара, як і змяніліся адносіны ў цэлым да кнігі. Аднак “Буквар” быў і застаецца адной з самых запатрабаваных кніг. Некаторыя падручнікі з цягам часу забываюцца, буквар – ніколі.

Роля буквара ў жыцці беларусаў вельмі вялікая, бо гэтая кніга фарміруе менталітэт не аднаго чалавека, а цэлага пакалення, усяго народа. Дзякуючы ёй, беларусы здолелі далучыцца да свету ведаў і адчулі радасць пазнання, усвядомілі сябе часцінкай грамадства, пачалі ганарыцца багаццем роднага краю, зразумелі розніцу паміж добром і злом, чалавечнасцю і здзікуствам.

Пасля праведзенага даследавання ўзнікла думка, што мы, беларусы, павінны стварыць свой музей буквара.

Прымаючы ўдзел у даследчай рабоце, вучні займалі актыўную пошукавую пазіцыю, спрабавалі знайсці адказ на пытанні, якія іх хвалюць. У выніку атрымалася самастойнае даследаванне, выкананае пад кіраўніцтвам настаўніка. Зразумела, гэтая неабавязковая павінна быць “новым словам у навуцы”. Дастаткова, калі такая праца стане адкрыццём для самога даследчыка, радасцю ад самога працэсу даследавання.

Літаратура

1. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. Т. 1 : А–В / Акадэмія навук БССР. Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа ; [пад агул. рэд. К. К. Атраховіча ; рэдкал.: А. Я. Баханькоў і інш. ; рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – Мінск : Галёўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, 1977. – 605 с.